

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Preceptoriu[m] Domini Gotscalci Hollen de ordine Heremitarum sancti Augustini

Hollen, Godescalcus

Nurmberge, 1521

VD16 H 4471

Non adorabis deos alienos.

urn:nbn:de:hbz:466:1-30748

A quare eū p̄ deo recipere noluerūt. Cā hui⁹ fuit multiplex. Prima quia ipsis romanis nō pri⁹ apparuerat. Scōba cā q̄a fides chr̄i oīm deoz cultū (cui romani seruibant) euacuabat. Tertia cā q̄a mundi respectū pdicabat: romani aut̄ ābitiosi erāt. Quarta qz videbat̄ eis de⁹ nimis supbus ⁊ inuidus: qui cōsortem h̄re noluit. De illis dicit Lactant. vbi supra. Et gratiā referre bene meritis viderent ⁊ successores allicerent ad bene ip̄erādi cupiditatē. Hāc rōne romani cesares suos cōsecrauerūt: ⁊ sic paulatim religiosiores eē ceperūt. Tūc fuerūt vbiū conditores: seu viri fortitudine insignes: seu femine castitate mirabiles: summa veneratiōe coluerūt: vt egyptus isides mauri iubā: macedones cubarū: peni vranū: latini fanū: romani quirinū: athene minervā. Quarta cā fuit operū magnitudo: vt magna ⁊ ardua oparēt̄ finxerūt se eē filios deoz. Hāc rōnem tāgit Aug. li. iij. de ci. dei. ca. iij. ex dictis Barronis di. Utile eē ciuitatib⁹ vt se viri fortes etiā si falsū sit a dijs genitos esse credāt: vt eo mō anim⁹ human⁹ velut diuine stirpis fiduciā gerens res magnas aggrediendas p̄sumat audaci⁹: agat vehemēt⁹: ⁊ ob hoc impleat ipsa securitate felici⁹. hec Aug. Vbi legit̄ in h̄sto. Alexandri magni q̄ accepto vulnere a sagitta dixit. Dēs me clamāt filiū esse Iouis: sed illud vuln⁹ ostēdit me filiū esse hominis. De ill⁹ dicit Lactan. vbi s̄. di. p̄terea im pietas eoz q̄ successerāt: p̄limū cōtulit ad errorē: q̄ vt diuina stirpe nati viderent̄ diuinos honores parēt̄ib⁹ detulerūt deferris iusserūt. hec ille. Illi edificauerūt s̄sachya ⁊ diabol⁹ illa intrauit: ⁊ r̄ndit̄ eis ad interrogata q̄ tūc adorauerūt. ps̄. Dēs dij gētū demonia. Sexta cā fuit exm̄ phoz q̄rūdam q̄ deū verū adorādū cognouerūt. Nō tñ docuerūt deū adorādū: sed ipsi cū p̄p̄o idola adorauerūt. Hāc rōnem tangit ap̄lus Ro. j. di. Quāuis deū cognouerūt nō tñ vt deū gl̄ficauerūt: s̄ euauerūt i cogitationib⁹ suis di. se esse sa. flul. f. f. sequit̄ ibides. Mutauerunt gl̄iam incorruptibilis dei in similitudinē imaginis corruptibilis hoīs volucrū q̄drupedū ⁊ serpētū ⁊ c̄. De illis dicit Aug. in li. de p̄a ⁊ falsa ref. q̄ illi p̄h̄i in tē

plis ad orauerūt q̄d i scholis culpabāt. S̄z Aug. vj. de ci. dei. c. j. reprehendit Sene. qui in li. p̄tra supstitiōes idola reprehēdit: q̄ tñ i tēplis adorauit ⁊ dixit: q̄d adoramus non p̄tinet ad rem sed ad morem poti⁹ dixisset adorē. Cā q̄re sic adorabāt ponit Lactā. in li. de origie errorz: q̄ morte Socratis t̄mebant: quem tamen populus interficiebat p̄pter hoc q̄ vnum solum deum adorare docuit. Dicit Lactantius vbi supra. q̄ Cicero falsa cognouit idola: que tamen adorauit cum vulgo: ne religiones publice perirent: quem Lactantius simulat scienti vitam malam esse: tamen incedens per eam offendit se propter hoc vt alios se sequentes in viam ducat malam. Ad offensam oculos eruit proprios: vt alios faciat cecos: pedes in laqueum ponit: vt secum alij capiātur. Septimo venit a diabolo instigatiue. Ideo dicit Apostol⁹. j. ad Corinthi. iij. Deus huius seculi scilicet diabolus excecavit mentes infidelium. Nam cupit adorari ab homine tanq̄ de⁹. Ideo dixit christo: cui ostendit omnia regna m̄sdi: hec omnia dabo tibi: si cadens adoraue ris me. Mat. iij. Tales idolatre sunt primo maledicti. Deu. xxvij. Maledictus homo q̄ facit sculptile ⁊ p̄flatile abominatiōnem d̄no: opus manū artificū: ponitq̄ illud in abscondito: ⁊ respōdit oīs ppl̄s ⁊ dicit Amē. Jō diē p̄pha. Simulachra gētū ⁊ c̄. Dēs habēt ⁊ nō loq̄nt̄: oculos h̄nt ⁊ nō videbūt: sequit̄. S̄ses illis fiant qui faciūt ea ⁊ oēs q̄ cōfidunt in eis. Sc̄do sunt artifices. Sap. xij. Infelices sunt ⁊ inter mortuos spes illoz q̄ appellauerūt deos opa manuum. Tertio sunt deridendi. Miere. j. Vana sunt ⁊ opus risui dignum.

¶ Non adorabis deos alienos.

Secundo contra hoc p̄ceptū peccauerunt qui adorauerūt stellas: soles ⁊ lunā p̄ dijs: fm q̄ dicit Aug. li. ij. de ciuita. dei. ca. xxij. q̄ dei culturam exhibebant greci hominib⁹: caldei astris: egyptij bestijs ⁊ serpentib⁹: Romani anseris. De illis dicit Sapi. xij. Tūc ignē aut citatū aerem aut gyrū stellarū aut nimīā aquā aut solem ⁊ lunam: rectores orbis terrarū deos putarunt. De illis d̄. iij. Regū. xxi.

B ij

Preceptum primum

E Extruxit altaria vniuerse militie celi. **B** quorum cultu dñs volens retrahere pplm israeliticū dicit Deute. iiii. Ne forte oculis eleuatis ad celuz videas solē z lunā: z oia astra celi: z errore deceptus adores z colas ea que creauit dñs de^o tu^o in ministeriū cunctis gentib⁹ q̄ sub celo sunt. Sed si luminaria celi sunt facta ppter gl̄iam dei: facta sunt tamē cōiter ppter vtilitatem hominum. Sed qz ppl̄s iudaic⁹ fuit prou^o ad idolatriā moyses: vt populū reuocaret ab idolatria ponit Gen. i. cām finalē stellarū dicēs. Fiant luminaria in firmamēto celi. Prima vtilitas est: quia debēt dirigere noctē. Dies fit ad opandū: nox ad quiescendum. Quia homo nō pōt continue laborare: sed oportet ipm somnū capere in fatigationis remedium. Secunda vt sint in signa naturalū effectūū imp̄ssionū: pluuię: liccitat̄is: caloris: frigor̄is: serenitat̄is et tēpestatis. Nō aut̄ sunt signa euentūū volutariū: vt guerraz tractatūū z p̄silioz. Tertia vtilitas vt distinguāt diuersas partes tp̄is. Estatis veris autūni z hyemis: q̄bus varia disponunt̄ z ordinant̄ vsui humano necessaria. Quātū ad hoc subdit̄: in tpa dies z ānos: vt diuersificēt dies menses z ānos. Quarto deseruiūt hoī quātū ad lucē. Jō dicit: vt luceant in firmamēto celi. His cōsideratis trahit̄ hō a cultu stellarū: qz ordinata sunt ad fructū hoīs: z sic cōsiderat se astris nobiliozē. ¶ Sed q̄dam gētiles adorauerūt solē: quē gentiles consecrauerunt apollini: vñ solem appollinez vocant. Sic apollo inuenit artem medicine: qz videbat vitā prestare hoībus curando eos: cōsecrauerūt ei solē: cui⁹ calore cūcta animātia viuunt: z primū diē ab eo nominauerūt. z dī Sontag. Sed nos ch̄riani nō solē hūc materialē quē videm⁹ adorare debem⁹: s̄z ch̄m q̄ est sol iusticie. Quia ip̄e illuminat oēm hoīez venientē in hunc mūdum. Joā. i. Et vt ip̄e de se dicit. Ego sum lux mūdi. Joan. viij. vel dī Sonetag. qz in illa diē debemus nos cum deo reconciliare. ¶ Sc̄ds vocat̄ luna quasi luminū vna. vt dicit J̄sid. Illā gētiles consecrauerunt diane: q̄ dicit̄ fuisse soror̄ apollinis: z dicebat̄ dea viatorū. Et dicit̄ diana q̄si du-

ana: qz diē ac nocte lucet. Et sc̄dam feriaz ab ea gētiles noiabāt: z dicebat̄ Montag. quē errore q̄dā ch̄riani sectat̄ adorātes lunā in nouilunio ostēdētes ei denarios: ac si p̄tātē h̄fet dādi pecuniā z diuitias. Quē dā m̄lieres oñdūt ei māmillas vt fiāt fete. Tales idolatre sunt aruspices horaz̄ inspectores: in agēdo: ambulādo aut m̄rimoniū cōtrahēdo. Cōtra tales dī. xxvi. q. v. Nō licet ch̄rianis traditiōes gētiliū obseruare vel colere elemēta aut lune aut stellarū cur sus: aut inanē signoz fallaciā p̄ domo faciēda: aut p̄tē cōiugia sociāda. Sc̄ptū est em̄. Dia q̄cūqz facit̄ i p̄bo aut i ope: in nomine dñi n̄ri Jesu ch̄ri facite: gr̄as agētes deo. Nō tñ rephēdunt̄ seminatores z lignorū icifores. Quia luna ē m̄ oīm humiditātū: si secarēt ligna i pl̄ilunio corroderent̄ a p̄mb⁹. Nec nauigatores: qz luna p̄ suuz motū causat fluxū maris z vētū. Nec etiā medici obseruātes signa. N̄ dicit ipocras in p̄ncipio p̄nosticoz de luna dicens. Est q̄ddā celeste sidus in q̄ oportet medicū prouidēre: cui⁹ puidētia est mirabilis z stupēda. Et galienus in cōmento de dieb⁹ creticis dicit. Certā rem q̄ non fallit attēdit medicus quam docuerunt astrologi egiptiorū qz p̄ cōiunctionē corp̄is lunaris cuz stellis fortunant̄ sūt egritudies termiābiles ad bonū cū cōtrariis p̄o cōtrarie. hec ille. J̄git̄ nō dianalis luna est adorāda: s̄z de⁹: q̄ h̄ac p̄tutē dedit lune. p̄s. Lunā z stellas q̄ tu fundasti. Sed cur de⁹ voluit sic lunaz fm̄ incrementū illuminare orbiculariter? R̄ndēt ppter multa. Primo vt firmamentū redderet ex hoc singulari mō pulchrū. Sc̄do vt opus dei apparēs mirabilius hominē magis incitaret ad cognitionē z ad laudē creatoris ex opibus suis. Tertio ppter distinctionē q̄ttuor p̄tiū mēsis z diuersificationē vierū i p̄plexiōe z q̄litate varia q̄ in illo incremento oriunt̄ put cōuenit inferiorib⁹. ¶ Tertio planeta vocat̄ mars z fuit de⁹ belli. Et dī mars fm̄ J̄sido. a mare: qz p̄ mares fiebat̄ bella: cui⁹ belli ip̄e dicit̄ de⁹. N̄ quedā sunt natiōes vbi femine z mares sil̄ pugnāt z in pugnā vadunt vt schite. Quedā sole femine: vt amazonum. Quedā nisi soli mares: vt romanoz z ali-

21 arū gentiū. **36** dicit mag^r Egidi⁹ in de re-
gi. prin. lib. iij. q. mulieres non debent bel-
lare: q̄a bellatores debēt esse mente cauti:
sed mulieres deficiūt i industria. Secūdo
debēt esse impauidi respectu mortis: sed fe-
mine sunt pauide: q̄a sunt frigide cōplexio-
nis. Tertio debent esse robusti corpis ad
portandū arma: sed femine molles sunt: q̄
non debent bellare: sed viri tm̄: ppter hoc
dicit^r mars a marte q̄ fuit deus belli. Sed
nos christiani plures deos belloꝝ venera-
mur: vt sunt principes terraz. p̄s. **Dij** for-
tes terre vehementer eleuati: vt sunt dux
de burgundia. et epus Loloñ. et alij princi-
pes: q̄ mirabilia opati sunt in terris istis.
Illos veneramur tanq̄ deos belloꝝ. Illi
scz gentiles vnū deū belli: sed nos plures.
Vel dicitur mars a morte: q̄a effector mor-
tis. Spinabant em̄ belloꝝ p̄sulē apte hūa-
ni sanguinis effusione placandū. Ideo ter-
tia feria ab eo noiā et vocat^r dingstag. vñ
ding in antiquo vulgari sonat iudiciuz: vt
patet in his vocabulis holding. vieding.
q̄a iudiciū mortis tribuebant marti genti-
les. Dies martis dingstag apud gentiles
teutonicos vocabat^r: et in signū illius iudi-
ciū sanguis in ptib⁹ vuestphalie die mar-
tis celebratur: q̄d iudiciū vrigeding appel-
lat^r. Sed nos christiani nō martē s̄z ch̄m
qui est verus deus belloꝝ adorem⁹: q̄ ipse
dat certantib⁹ victoriā. **Quartus** plane-
ta dicit^r Mercuri⁹ de filia athlantis geni-
tus: q̄ dī fuisse inuentor multaz artū: q̄ in
numero deoz reputat⁹ est. Et dī mercuri⁹
quasi medius currens: q̄ sermo in medio
currit inter hoies: et dicit^r apud grecos her-
mes. Hec stella que mercurius dicit^r fuit si-
bi cōsecrata fm̄ gentiles. **Quarta** feria ab
eo denoiata est: et vocat^r apud nos gudens-
dag vel vuonestag in ptib⁹ gelrie: q̄a apud
romanos et lumbarlos godan. vodon dī-
ctus erat. Et saxones inuadētes italiā re-
uerſi eisdē vocabul⁹ vsi sunt. S̄z nos ch̄ri-
ani nō mercuriū (q̄ fuit inuentor multarū
artū) adorare debem⁹ s̄z ch̄m apud quē
oēs sunt thesauri sapie et scie dei abscondi-
ti: et ipse ē q̄ dat sapiam postulātib⁹. **Fac. i.**
Et quartā feriā debem⁹ deo et p̄secrat^r sue
traditioni p̄ ieiuniū, vtz de p̄se. dist. iij. ca.

ieiunia. vbi dī. **Quarta** feria iudas tradi-
tione dñi cogitauit: et sexta feria crucifix⁹
est: q̄ in his dieb⁹ sine nccitate soluit sta-
tuta ieiunia vel cū tradēte tradere vel cru-
cifigentibus videt^r crucifigere. Hec ibi. Er-
go multi religiosi sunt q̄ quarta feria non
vescunt carnib⁹. **Quint⁹** planeta vocat^r
Jupiter: qui fuit filius saturni: qui expulit
p̄rem suū de creta: et regnauit pro eo et pro
summo deo apud gentiles celebrabat. Et
dixerunt gentiles hunc iouem h̄e ptātem
oim̄ cāz q̄ fiunt in hoc mūdo. Dicit Augu.
v. de ciuita. dei. ca. xxvj. q. ioui tonitrua et
fulgura attribuebāt. Ideo q̄nta feria fuit
ab eo denoiata apud gētiles: et dicebatur
donerstag. q̄ habuit ptātem tonandi: q̄d
falsum est: q̄ hoc deus omp̄s causat: vt p̄z
Job. xxxviij. Quis dedit vehementissimo
imbi cursum: et viam sonantis tonitruī vt
plueret sup̄ terram. Sequit^r: quis est plu-
uie p̄r. quis genuit stillas rois? De cuius
vtero egressa est glacies. p̄s. **Sia** q̄cūq̄ vo-
luit dñs fecit in celo et in terra et in mari:
educens nubes ab extremo terre: fulgura
in pluuiā fecit. Qui p̄ducit ventos de the-
sauris: sed mlti ch̄rianoz adhuc venerāt
Joue: ne tonitruū aut vētus eis noccat^r er-
rore excecati. Fuit ei ille tēpestates a deo
aliq̄n ppter pctā. vtz Gen. vj. Videns autē
de⁹ q̄ mltā malicia eēt in terris intēta ad
malū om̄i tēpore. Sequit^r. Delebo oēm ho-
minem quem creauī a facie terre: ab homi-
ne vsq̄ ad animantia: et factū est diluuiū.
Secūdo venit ppter quorundā deuotoꝝ
impetrationē. Cuius exemplū ponit Gre-
gori⁹ in li. dialo. de Scolastica: vt fratrem
suū cōpelleret ad secū manendum: tantam
tempestatē et pluuiā impetrauit: q̄ sanct⁹
Benedict⁹ non fuit ausus ponere pedē ex-
tra domū sororis. Tertio venit ppter quo-
rundam hoim̄ defensionē: sic stelle pugna-
uerūt cōtra zyzaram. Judi. v. Et sic dicit
Aug. v. li. de ciui. dei. de Theodosio. ij. im-
peratore q̄ pugnās cōtra Eugeniū tirānū
p̄cibus a deo impetrauit victoriā et impu-
gnando quecūq̄ iaculabant^r de manib⁹ ia-
culabant^r in aduersarios de pte Anthonij
vehemēs vent⁹ et tempestas inuasit eoz
tela: vt in eoz corpora retorqueret: vt poe-
B iij

Preceptum primum

Eta Claudian⁹ qu^{is} a ch^{ri} noie alien⁹ iei⁹ laudibus dixit. **S** nimium dilecte deo cui militat et hic. Et cōiurata veniunt ad classica venti. Sic etiā roma ptecta fuit anno ab vrbe condita. cccc. quadragesimoter: tio. fm Martinum in chronica. Hannibal veniēs de campania cū grandine tanta se effudit: vt agmine turba vix ad castra possent redire. Deinde cuz serenitas redisset: et iterato se ad pugnam disposuissent: rursus violentior venit tēpestas: compellens eos ad tētoia redire. Nos igitur ch^{ri}iani nō Ioue sed ch^{ri}m debemus adorare: et ei quintā feriā in memoriā sui sanctissimi corporis institutiōe cōsecrare. ¶ **S**ext⁹ planeta vocat ven⁹: q̄ fuit soror Iouis: propter ei⁹ pulchritudinē est deificata et in celū trāslata. Et dī ven⁹ a vi vel veneror: quia venerabat⁹ ppter eius pulchritudinē: eo q̄ adhuc sunt iuuenes et viri hanc deam venerantes amorē herēū habētes diligētes mulierē vltra deū: et oīa creata: et hec dea amoris ornat se peplis corallis rē. in capite et in pedib⁹ et i corpe cū vestib⁹ caudatis: vt ad venerationē et amorē viros alliciat. Proverb. vi. Fallax et vana est pulchritudo. Mulier timēs deū ipsa laudabitur. Illi deo offerunt oīa bona sua tpalta: sic etiā mulieres adorant deū amoris: et dicē priapus: et alio noie beelphegor vocat⁹. Et dicebat simulachrū ignominie: quia cū magno mēbro virili formatū. De illo dicit priapo Isi. li. viij. Ethymo. c. xi. Quod fuit quidā iuuenis de lapsace ciuitate rē. et ab illa dea feria sexta appellata ē. Et dicitur Freitag. Sed nos ch^{ri}iani non venerem⁹ et ch^{ri}m adorare debem⁹: et ei⁹ passioni sextā feriā cōsecrare: et sic apud ch^{ri}stianos illa feria dī Freitag. q̄ tūc. s. illa die sumus liberati a p^{ri}ate diabolica. ¶ **S**eptimus planeta vocat Saturnus: q̄ q̄ndaz fuit rex crete: expulsus a regno p filiū Iouem fugit in italiā ad Janum p^{ri}mū regem italiē: et ibi docuit rudes homines agros colere: et domos edificare: et nūmos ereos prius instituit. Ideo post mortē ei⁹ pro deo colebat⁹. Et hec stella q̄ dicitur Saturnus ei fuit cōsecrata. Et ab illa est septima feria noiata: et vocat Sambstag. quasi di-

es saturni. Nos ch^{ri}stiani hāc diem non saturno: sed virgini marie hāc diem singulariter consecramus ppter quatuor. Primo q̄ btā virgo in sabbato quo ch^{ri}s fuit in sepulchro stetit in fide apl^{is} decedentibus. Scōa causa est: q̄ sicut a ieiunio sexte ferie fit transit⁹ per sabbatū ad solennitatez dñice: ita a miseria p^{ri}sentis vite vel peccati fit transit⁹ ad statū gl^{ie} vel gr^e per beatāz virginē. Tertia q̄ tali die legit⁹ btā virgo multotiens miracula fecisse: et bñficia peccatorib⁹ p^{ri}stitisse. Quarta est: q̄ apud grecos fuit q̄dam imago btē virginis: cuius velamen a nona sexte ferie diuina virtute recedebat: et post nonā sabbati sistr⁹ dei virtute redibat. Cui⁹ miraculi rō potuit esse: vt ostēderet q̄ p^{ri}ncipue tali die facies b. virginis pctōib⁹ orantibus intēdebat: ppter q̄d greci diem illam solennem indixerunt. Deinde ad latinos hec consuetudo deuenit. Hec dies sabbati est ieiunanda cuz latinis. vt patet de cōse. distin. iij. c. Sabbato vero ieiunandū rō euidentissima demonstrat. infra. sicut sexta feria propter passionem domini ieiunamus: sabbatum pretermittere non debemus: qm̄ inter tristitiam et leticiā tēporis illius videt⁹ inclusum. Idē pz. xij. di. c. illa. dicit Augusti. Mater mea mediolanū me secuta: inuenit ecclesiam non ieiunantem sabbato: ceperat fluctuare quid ageret. Tunc cōsuluit de hac re beatissime memorie Ambrosium episcopū: et ille ait. Cū romā venio sabbatū ieiunō: sic et tu ad quācunq̄ ecclesiam veneris eius mores serua: hoc tibi.

¶ Non bebebis deos alienos.

Tertij q̄ peccant contra istud preceptum sunt diuinatores per manifestam demonum inuocationē: quod est maximū peccatū: quia ibi fit expressum pactum cum demone. de quibus Esa. xxvj Dixistis. p^{ri}ncipimus fedus cū morte: et cum inferno fecimus pactū. Et adhuc grauius esset: si sacrificiū vel reuerētia demoni inuocato exhiberet. Isti dicūt diuinatores quasi deo pleni: naz vsurpant sibi quod est diuinū. s. p^{ri}ncipiare futura aut occulta. Iuxta illud Esaie. xli. Annūciate que futura sunt et sciemus qm̄ dii estis vos. Nam di-